

Ett monopol byggt på hälsa – berättelsen om Systembolaget

Berättelse

En butik som inte liknar någon annan

Den som är ny i Sverige upptäcker ganska snart att alkohol inte säljs på samma sätt som i många andra länder. I den vanliga livsmedelsbutiken hittar man mjölk, bröd och kanske en svagare öl – men inget vin, ingen starköl och ingen sprit. För att köpa starkare alkohol måste man besöka en särskild butik som heter Systembolaget. Det är en kedja som finns i hela landet, men som ändå skiljer sig från i stort sett alla andra affärer, både i hur den ägs och i varför den finns.

Monopol betyder ensamrätt

Systembolaget ägs av staten och har det som kallas monopol, alltså ensamrätt. Det innebär att inget annat företag får sälja starkare alkohol i butik i Sverige. I de flesta branscher konkurrerar olika säljare om kunderna, och konkurrensen brukar pressa priserna nedåt och öka utbudet. När det gäller drycker som är starkare än folköl är situationen den motsatta: det finns bara en enda säljare i hela landet. Detta är ett medvetet val, inte en tillfällighet.

Folkhälsa, inte vinst

Skälet till monopolet är folkhälsa. Alkohol kan leda till sjukdomar, olyckor, våld och sociala problem, och staten vill begränsa de skadorna. Den bärande tanken är att försäljningen inte ska drivas av ett vinstintresse. En vanlig affär tjänar mer ju mer den säljer, och har därför allt att vinna på att människor köper så mycket som möjligt. Systembolaget är byggt enligt en annan logik: företaget ska inte uppmuntra människor att handla mer. Därför saknas de lockerbjudanden och sänkta priser som annars hör handeln till. Man kan säga att Systembolaget är ett av få ställen där den som säljer en vara faktiskt inte har som mål att sälja mest möjligt – och det säger en del om hur det svenska samhället har valt att se på just alkohol.

Från motbok till modernt system

Systembolaget i sin nuvarande, rikstäckande form är inte särskilt gammalt. Företaget bildades 1955, då en mängd lokala bolag slogs samman till ett enda nationellt företag. Samma år avskaffades ett äldre och mycket omdiskuterat system: motboken. Motboken var en sorts bok där varje persons alkoholköp skrevs upp, och man fick bara köpa en bestämd mängd. Systemet kritiserades för att vara orättvist – kvinnor fick till exempel köpa mindre än män, och många upplevde kontrollen som kränkande. När motboken försvann behövdes ett nytt sätt att hålla ordning på försäljningen, och det rikstäckande Systembolaget blev svaret. Historien visar att dagens system har vuxit fram ur en längre diskussion om hur alkohol bör hanteras, snarare än att ha funnits för alltid.

Två åldersgränser att hålla isär

En detalj som ofta förvånar nyanlända är att Sverige har två olika åldersgränser för att köpa alkohol. För att handla på Systembolaget måste man ha fyllt 20 år, och personalen ber regelmässigt om legitimation av den som ser ung ut. Men svagare öl, så kallad folköl, säljs i vanliga livsmedelsbutiker, och där går gränsen vid 18 år. Skillnaden hänger ihop med styrkan: ju starkare dryck, desto högre gräns. Det är därför ingen motsägelse att en 18-åring kan köpa en folköl i mataffären men inte vin på Systembolaget.

Stängt när andra har öppet

Slutligen märker man att Systembolaget har begränsade öppettider. Butikerna stänger tidigt på lördagar och håller helt stängt på röda dagar. Det här är knappast en slump – begränsade öppettider passar väl ihop med tanken att försäljningen inte ska vara så lättillgänglig som möjligt. För den som planerar en fest betyder det en enkel men viktig sak: inköpen måste göras i god tid. Den som kommer på idén sent en lördagskväll får helt enkelt vänta.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
livsmedelsbutik	en vanlig affär som säljer mat och dryck
kedja	flera butiker som hör till samma företag
monopol	när bara en aktör får sälja en viss vara; ensamrätt
konkurrera	tävla med andra, till exempel om kunder
utbud	allt som finns att välja på och köpa
medvetet	gjort med vilja och med en tanke bakom
folkhälsa	hälsan hos människorna i ett helt samhälle
vinstintresse	önskan att tjäna så mycket pengar som möjligt
logik	ett sätt att tänka där delarna hänger ihop
avskaffa	ta bort något helt, till exempel en regel
motbok	ett äldre system där varje persons alkoholköp skrevs upp och begränsades
kränkande	som sårar eller förödmjukar en människa
regelmässigt	enligt en fast vana; nästan alltid
motsägelse	när två saker tycks säga emot varandra
lättillgänglig	lätt att komma åt eller få tag på

Läsförståelsefrågor

1. Vad menas i texten med att Systembolaget har “monopol”?
 1. Att butiken bara finns i de största städerna.
 2. Att Systembolaget är den enda som får sälja vin, starköl och sprit i en butik i landet.
 3. Att flera företag konkurrerar om att sälja starkare alkohol i butik.
2. Hur skiljer sig Systembolagets logik från en vanlig affärs, enligt texten?
 1. Systembolaget vill sälja så mycket som möjligt för att tjäna pengar.
 2. Systembolaget är inte byggt för att uppmuntra människor att handla mer.
 3. Systembolaget ger bort sina varor gratis.
3. Varför togs ett nytt system fram 1955, enligt texten?
 1. För att alkohol skulle bli helt förbjudet.
 2. För att motboken hade avskaffats och försäljningen behövde hanteras på ett nytt sätt.
 3. För att priset på vin skulle sänkas.
4. Varför är det ingen motsägelse att en 18-åring får köpa folköl men inte vin på Systembolaget?
 1. Eftersom folköl kostar mer än vin.
 2. Eftersom gränsen är högre ju starkare drycken är, och vin är starkare än folköl.
 3. Eftersom folköl bara säljs på sommaren.
5. Vad säger texten om varför motboken kritiserades?
 1. Den ansågs orättvis, bland annat eftersom kvinnor fick köpa mindre än män.
 2. Den gjorde alkohol alldeles för billig.
 3. Den fanns bara i vissa delar av landet.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Systembolaget ägs av staten.
 2. Systembolaget bildades i sin nuvarande form på 1800-talet.
 3. Systembolaget håller stängt på röda dagar.
7. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Folköl säljs i vanliga livsmedelsbutiker.
 2. Systembolaget har ofta sänkta priser och lockerbjudanden.
 3. Åldersgränsen på Systembolaget är 20 år.
 4. Systembolaget säljer billigare alkohol än butiker i grannländerna.
8. Texten säger att Systembolaget är “ett av få ställen där den som säljer en vara faktiskt inte har som mål att sälja mest möjligt”. Förklara med egna ord vad som menas, och hur det hänger ihop med syftet.

9. Varför kan man säga att Systembolagets begränsade öppettider passar ihop med hela idén bakom företaget? Använd texten i ditt svar.
10. Texten skriver att dagens system “har vuxit fram ur en längre diskussion” snarare än att ha funnits för alltid. Varför är det en viktig poäng, tror du?
11. Sista meningen lyder: “Den som kommer på idén sent en lördagskväll får helt enkelt vänta.” Vad vill texten visa med den meningen? Motivera ditt svar.

Facit

1. Att Systembolaget är den enda som får sälja vin, starköl och sprit i en butik i landet.
1. Systembolaget är inte byggt för att uppmuntra människor att handla mer.
1. För att motboken hade avskaffats och försäljningen behövde hanteras på ett nytt sätt.
1. Eftersom gränsen är högre ju starkare drycken är, och vin är starkare än folköl.
1. Den ansågs orättvis, bland annat eftersom kvinnor fick köpa mindre än män.
1. ja b) nej (företaget bildades 1955) c) ja
1. ja b) nej (texten säger att sådana erbjudanden saknas) c) ja d) det står inte i texten (texten jämför inte priser med grannländerna)
- Exempel på svar: Vanliga affärer vill sälja mycket för att tjäna pengar, men Systembolaget ska inte locka folk att köpa mer. Det hänger ihop med syftet folkhälsa: genom att inte uppmuntra mer försäljning vill man minska alkoholens skador.
- Exempel på svar: Idén är att alkohol inte ska vara så lätt att få tag på, eftersom man vill begränsa skadorna. Korta öppettider och stängt på helger gör alkoholen mindre lättillgänglig, och passar därför ihop med tanken på folkhälsa.
- Exempel på svar: Det visar att systemet är ett val som människor har gjort och diskuterat, inte en naturlag. Då förstår man att det skulle kunna se annorlunda ut, och att det finns skäl bakom hur det ser ut i dag.
- Exempel på svar: Meningen visar konkret vad de begränsade öppettiderna betyder i praktiken. Man måste planera i förväg, för butiken är stängd när man kanske helst vill handla, och det understryker att alkohol inte ska vara lättillgänglig.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering.

FÖR LÄRAREN

Texten passar för arbete med samhällsord (monopol, konkurrens, folkhälsa, vinstintresse) och för att resonera kring varför en stat reglerar en vara. Fråga 8–11 kräver inferens och att eleven knyter ihop syftet (folkhälsa) med systemets utformning – åldersgränser, öppettider och avsaknad av reklam. Tema: statlig styrning, hälsa och historia. Lyft gärna den neutrala hållningen: texten beskriver hur och varför systemet fungerar utan att ta ställning för eller emot monopolet, och markerar att dagens ordning har vuxit fram ur en historisk diskussion. Låt eleverna jämföra med hur alkohol regleras i andra länder.

Diskussionsfrågor

- Systembolaget bygger på tanken att vissa varor inte ska säljas med vinst som mål. Finns det andra varor eller tjänster som du tycker borde fungera så? Motivera.
- Vad kan vara fördelar och nackdelar med att en enda aktör har ensamrätt på att sälja en vara? Tänk på både kunden, samhället och hälsan.
- Texten beskriver hur motboken avskaffades och ersattes. Varför är det viktigt att förstå historien bakom en regel man möter i dag?
- Olika länder hanterar alkohol på olika sätt. Vad tror du påverkar vilket system ett land väljer – historia, kultur, ekonomi eller något annat?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text där du jämför hur alkohol säljs i Sverige med hur det fungerar där du växte upp. Vad är likt och vad är olika? Förklara också vad du tror att man vill uppnå med de olika systemen, utan att säga vilket som är bäst.

Källor och faktagranskning

- Systembolaget Historia: 1955 – Systembolaget grundas – <https://systembolagethistoria.se/teman/ursprunget/1955-systembolaget-grundas/>
- Systembolaget (om uppdraget och monopolet) – <https://www.omsystembolaget.se/vart-uppdrag/>
- Systembolaget: Öppettider under årets helgdagar – <https://www.systembolaget.se/butiker-ombud/oppettider-helgdagar/>
- Folkhälsomyndigheten: Alkoholdrycker – så följer du reglerna (gränser och åldersregler för folköl) – <https://www.folkhalsomyndigheten.se/regler-och-tillsyn/alkohol-regler-for-tillverkning-handel-och-hantering/alkoholdrycker-sa-foljer-du-reglerna/>

Faktagranskad i juni 2026. Nyckelfakta: Systembolaget är ett statligt ägt företag som har monopol (ensamrätt) på att sälja drycker som är starkare än folköl (alltså starköl, vin och sprit) i butik i Sverige. Företaget i sin nuvarande, rikstäckande form bildades den 1 oktober 1955, då 41 lokala systembolag slogs samman; samma år avskaffades ransoneringsystemet motboken. Åldersgränsen var från start 21 år och är i dag 20 år; man kan behöva visa legitimation (Systembolaget ber om leg av den som ser ut att vara under 25). Folköl (öl mellan 2,25 och 3,5 volymprocent) säljs i vanliga livsmedelsbutiker med 18-årsgräns. Syftet med monopolet är folkhälsa – att begränsa alkoholens skador genom att hålla försäljningen utanför ett vinstintresse. Systembolaget har begränsade öppettider, kortare öppet på lördagar och stängt på röda dagar (samt midsommarafton och julafton). Texterna är neutrala: de beskriver hur systemet fungerar och varför, utan att ta ställning för eller emot monopolet.

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-25.